

K R A U S S G Y Ö R G Y

LEÍRÁSA MIND A HADI DOLGOKNAK,
MIND AZ EGYEBEKNEK, AMELYEK 1599-TŐL 1606-IG
ERDÉLYBEN TÖRTÉNTEK

1599. Miután Mihály vajda Báthori András bíborost Szebennél legyőzte, a vett győzelem után keservesen dúlt, rabolt Erdélyben, gyilkolt, gyujtogatott; a várakat kifosztották, sokakat agyonütöttek, az asszonyokat meggyalázták; számos embert elfogtak, a váltságdíjért embertelenül megkínózták őket, s ha valaki meg is adta, hogy életét megmentse, mégis felkoncolták. A templomokat kifosztották és felgyujtották, a papokat és diákokat a templomban az oltár előtt ölték meg, akár az áldozati barmot — egyszóval, leírhatatlan az a nyomorúság, amit mindenütt okoztak. A zsarnok Mihály vajda, aki hitet, jogot, becsületet nem ismert és szüntelen kicsapongások és fajtalankodások közt élt, hallatlan sarcokkal terhelte meg az országot. Minden hónappal nagyobb adót vetett ki a szegény köznépre, ezáltal az ország a legnagyobb nyomorúságba jutott. Soha nem tudott betelni a pénzzel. Nemeseknek, meg szászoknak nem volt előtte tekintélye, de a gaz oláhoknak, rablóknak, gyilkosoknak, tolvajoknak jó dolguk lett alatta, mert a zsarnok közülük származott, t. i. oláh volt; nem is volt szabad ellenük egy szót sem szólni, mert azonnal elkezdettek fenyegetőzni, hitvány szokásuk szerint. A tél beálltakor hadi-népét a szászoknál szállásolta el, városaikba, helységeikbe, falvaikba; embereinek kapzsisága és féktelenkedése leírhatatlan volt, bár a kozákok közt még akadt néha egy-egy, aki egy keveset tudott a tisztességhez.

1600. Február 28-án 3 nap volt látható az égen. A zsarnok nem nyughatott, Erdély és Oláhország nem volt elég néki, szerette volna még Moldvát is leigázni, ezért nagy sereget küldött oda és Moldvát tüzzel-vassal egészen elpusztította. Jeremiás vajda a lengyel határig hátrált előle, így a zsarnok azt hitte, hogy Moldva egészen az övé; visszatért Erdélybe, s

Moldvában hadi népet hagyott hátra. Ezt azonban Jeremiás vajda megverte és az országból kikergette. Mihály vajdához sok török is jött követségbe, ezeket tisztességgel és nagy pompával fogadta. Ugyanakkor a német császártól is jöttek követek hozzá, ezeket azonban csak csekély tiszteletadással, respektussal üdvözölte. Az a hír járta, hogy a német császár követei útján az országot követelte a vajdától, és néki értékes aranyékszert küldött, a zsarnok azonban azt válaszolta volna: ő az országot karddal foglalta el, akinek kedve van rá, szintén karddal vegye el. Így aztán a követek dolgukvégezetlen mentek vissza a német császárhoz.

Május elsején kelet felé két sereget láttak az égen, melyek egymással harcoltak.

A zsarnok Mihály vajda mindenkire kegyetlen, barátságatlan volt, Istennel szemben is gonosz, ezért is mind Isten, mind az emberek ellenségeivé lettek. Egy zsarnok uralma nehezen is tarthat sokáig.

És mivel Isten az övéit kegyelemmel, a zsarnokot pedig bosszújával látogatja meg, felébresztette a nemesembereknek — akik még megmaradtak az országban — elhalt szívét, a százszokkal egy táborba tömörültek, s csatlakozott hozzájuk néhány székely is. Ezek mind együtt arra szánták el magukat, hogy a hazáért harcolnak; de a legtöbb székely a vajdával tartott. Básta György, a német császár magyarországi fővezére számos emberével, lovasokkal meg gyalogosokkal Erdélybe jött, egyesült a nemességgel és százszokkal. Mindketten felkészültek és heves csatát vívtak meg, amelyben Mihály vajdát Básta, a százszok és a nemesség Miriszló mellett szeptember 18-án keményen megverték; a kozákok megfutamodtak s nagyrészt megmenekültek, a székelyek azonban sokan odavesztek; a vajda a többiekkel Fogaras és Brassó felé menekült. Ahol átvonultak, tűzzel-vassal, gyilokkal, rablással mindent elpusztítottak; Nagy-Sinknél egyszerre több mint 800 abba a székbe való parasztot ütött agyon a vajda népe. Petrasko vajda, Mihály vajda fia is, sok emberével elindult apjához, de Töresvárnál a brassóiak megverték; néhányuk át akart törni a Székelyföldön, de a brassóiak visszaűzték őket. Azt a csapatot, amely a Vöröstoronynál akart betörni, a szebeniek verték meg; sok oláh beleveszett az Olt folyóba és megfulladt. Így hát Mihály vajda nem is uralkodott egy egész esztendeig sem Erdély felett; de ha tovább uralkodik, egész Erdély teljességgel tönkrement volna. Gonosz szándékai voltak az országgal, de a jóságos

Isten nem engedte meg, hogy megvalósuljanak, hanem az ő fejére fordította, ahogy az azt derekasan megérdemelte, juxta illud: Consilium malum, Consultori pessimum.

A lengyel kancellár [Zamoyski János] királyának parancsára az időben nagy erővel készült a vajda ellen, hogy bosszút álljon rajta, mert ez előbb Moldvát és Podóliát elpusztította. Mikor most a vajdának sok kára után távoznia kellett Erdélyből és Moldova és Oláhország határára ért, itt ütköztek össze ő meg a kancellár; nagy csatát vívtak és a lengyel kancellár Mihály vajdát Byköbylnél harmadszor is megverte. A zsarnok felismerve, hogy nincs hol maradnia, családját az erdélyiekhez és Bástához küldte, és újólág kegyeiket kereste. Szándékában állott, hogy maga is odamegy, de az övéi lebeszélték, mivel kételkedtek abban, hogy korábbi embertelen életmódjuk miatt kedvező fogadtatást találhatnak; ezért más kiutat keresett, a német császárhoz utazott, csellel beajánlotta magát nála, így aztán a császárnál ismét kegybe jutott.

Midőn a vajda, ahogy előbb említettük, megfutamodott, az erdélyiek Tatárbányáig üldözték; majd ismét visszatértek és országgyűlést tartottak Léczfalván. Itt egyhangú határozattal megállapodtak abban, hogy évente azt a napot, amelyen Isten kegyelmét megmutatta az országnak, ilyen csodálatos győzelmet adott az ellenség felett és a szegény Erdélyt az embertelen zsarnok dühétől kegyesen megszabadította, Isten dicsőségére mindig meg fogják ünnepelni. De hamar elfelejtkezünk Isten jóságáról, ha már elmúlt felőlünk a baj, nem gondolunk azzal, aki egyedül segített ki belőle; ezért büntetés vár a hálátlanokra és a rosszat az isteni igazságosság rosszal viszonozza. Malum non recedet a domo ingrati. Méltán ért minket az isteni bosszúállás, mert mi nem csak Isten ellen vétkeztünk, hanem embernek is hűtlenséggel fizettünk.

Hogy Bástat Erdélyből eltávolítsák, átadták néki Dévavárát. Básta jól tudta, mi rejlik e mögött, rossznéven vette, hogy az erdélyiek (akiket pedig Isten után ő mentett meg a hazának,) így semmibe veszik, ezért végkép kivonult Erdélyből megint Magyarországba, előbbi helyére.

Ebből folyt azután, hogy mindent, amivel csak a vajda megvádolta az erdélyieket a császár előtt, még ha hamisan is, az igaznak fogadott el. Hozzájárult ehhez, hogy [Báthori] Zsigmond fejedelmet, aki röviddel azelőtt Lengyelországba ment, titkon visszahívták és ismét fejedelmükké tették. Mikor ez a császárnál Prágában ismeretessé vált, az erdélyi követek,

akiket odaküldtek volt, Bornemisza Boldizsár és Enyedi Lukács, Szeben polgármestere, titkon útrakeltek és hazatértek.

1601. Zsigmond fejedelem, aki Erdélyből ismét Lengyelországba költözött, minekutána Erdélyt átadta volt a bíborosnak [Báthori Andrásnak], most az ország urainak hívására megint visszatért; a kolozsvári országgyűlésen február 5-én újból fejedelemmé választották.

Mihály vajda, akit Básta György segítségével és támogatásával űztek ki Erdélyből és aki azután a német császárhoz menekült, a rajta esett sérelmeket és gyalázatot meg akarva az erdélyieken bosszulni, azzal az ürüggyel, hogy az erdélyiek elpártoltak a császártól, sereget kért ettől, hogy Erdélyt számára ismét leigázza. A császár Básta Györgyöt rendelte melléje sok harcossal, németekkel és magyarokkal; számos rácot is kapott a vajda. Mindezek együtt Erdélybe jöttek, s a Szilágyságban ütötték fel táborukat.

Ahogy ezt Zsigmond meghallotta, összegyűjtötte gyalogosait és lovasait, olyan nagy számban és úgy felfegyverkezve, ahogy az Erdélytől kitelt; 60 nagy ágyút is vitt magával nagy pompával és fennhézajva. Az erdélyiek vezére Székely Mózes volt, ez azt mondotta, hogyha az égboltozat lezuhanna, a lovasok kopjái fel tudnák tartani, hogy ne hulljon a földre. Így vonultak ezek nagy göggel az ellenség elé. Mikor már a két sereg nem messze egymástól letáborozott, békekötés ürüggyével követeket küldtek egymáshoz; Básta György bizonyos feltételeket közölt Mihály vajdával, hogy azokat Zsigmondnak átadja, ezáltal az erdélyieket biztonságba ringatta. Bástának még nem volt együtt az egész serege, ezért tartóztatta föl e csellel Zsigmondot, amíg csak az egész sereg össze nem gyűlt. Az erdélyi táborban sok nyúl tűnt fel, az erdélyiek félelmének és bekövetkező megfutamodásuknak jelekép. Mondják, hogy néhány lovas dárdája csúcsán láng is volt látható. Az is csodálatos és természetellenes, hogy egy macska meg egy egér együtt voltak egy gödörben, küzdöttek egymással és az egér úgy megharapta a macskát, hogy az fájdalmában hangosan fölnyavogott. Az erdélyiek mind e jeleket magukra nézve kedvezőknek ítélték, noha éppen ellenkezőleg pusztulást és nagy romlást hirdettek nekik. Felkészültek tehát a támadásra, mindnyájan csatarendbe álltak, valamennyi ágyút az ellenségre sütötték, de csak a levegőt találták el; reggeltől kezdve majd egész nap ott álltak teljes fegyverzetben a napon, azonban az ellenségből senki nem mutatkozott, aki rohamra indult volna; azt tartot-

ták, hogy az ellenség félelmében cselekszik így, ennél fogva nincs már veszély. Mindenki leheveredett tehát, nyugalomra meg étkezéshez, s mivel egész nap a forró napon fegyverben állottak, kiki fel akarta magát üdíteni étellel-itallal. Ezt az ellenség, amelyik egész nap pihent, észrevette, rátört az erdélyiekre, váratlanul táborukra rontott, megtámadta őket; előbb is a várhoz sietett, azt hamar hatalmába kerítette és még mielőtt az erdélyiek csatarendbe állhattak volna, már meg is futamították őket a magyar hajdúk. Sok erdélyi veszett itt el Goroszlónál a Szilágyságban augusztus 3-án, s ha nem esteledik be, bizony nagyon kevés menekült volna meg közülük. Mondják, hogy Básta megszánta őket s ezért intézett ellenük csak késő este támadást. Akárhogy is volt, az éjszaka sokak életét mentette meg. A fejedelem és a nemesek minden ágyúja megkincse, gazdagsága odaveszett, elpusztult, mert úgy indultak hadba, mintha nem csatába, hanem mennyegzőre készülének.

Zsigmond a vereség után szintén elmenekült, Moldvába futott.

Miután így az erdélyieket teljességgel megfutamították, Básta György és Mihály vajda seregükkel bevonult Erdélybe, Kolozsvár alá tértek, a városnak 20,000 magyar forinttal és 100 [hordó] borral kellett magát kiváltania, hogy épen maradjon. Medgyesnek, Besztercének és Brassónak sok pénzzel meg ajándékkal kellett a zsarnokokat kiengesztelnie. Básta népe azután Segesvár alá vonult, és a város teljes elpusztításával fenyegetőzve, óriási összeget követelt. A hajdúk nagy tömegben álltak a város előtt, felgyújtották a majorságokat, megrohmozták a malom-utcai kaput. Mivel az ellenség és a zsarnokok úrrá lettek az országon, és a fejedelem elhagyta Erdélyt, a város, hogy a végső pusztulást elkerülje, a vallónoknak, hajduknak és Bocskay népének sokezer forintot fizetett és úgy eladósodott, hogy több mint 50,000 forint adósságot kellett csinálnia.

A hadinép az egész országot bejárta, rabolt, fosztogatott, gyujtogatott, megsarcolta a falvakat, sok pénzt vett el tőlük, mégis nagy károkat okozott nekik: a jószágot nagy csapatokban hajtották el, így a köznép olyan nyomoruságba jutott, hogy éhség és bánkódás közepette kapával kellett a földet forgatnia, hogy valamit termelhessen magának; ezért a kapákat Básta ekéjének és a taligákat Básta szekereinek nevezték. Olyan szegénység és nyomoruság volt az időtájt, hogy le sem írható.

Mihály vajdát, amiért rosszat forralt Básta ellen s el akarta veszejteni, hogy Erdélyt ismét saját hatalmába és kezei közé kaparinthassa, Tordánál, augusztus 19-én a vallónok saját sátrában megölték. A zsarnok teste egy ideig temetetlenül feküdt ott, végül is minden szertartás nélkül a mezőn földelték el, juxta illud:

Ad generum cereris, sine cerere et sanguine pauci
Descendunt reges et sicca morte tyranni.

Novemberben Zsigmond fejedelem Moldvából Erdélybe tért, Brassóba, és ott tiszteességgel fogadták, szállást adtak néki és sok pénzzel ellátták. Segítségére jött számos török, tatár és kozák; megint elfoglalta Erdélyt, Szeben kivételével. Rátámadtak az ellenségre, sokat agyonütöttek, sokakat elfogtak; néhányan megmenekültek. Básta seregével Szatmár felé kivonult már, de néhány csoport hajdú rabló még szerte kalandozott az országban, ezeket Torockónál és Régennél az erdélyiek megverték, s néhány zászlót elvettek tőlük; a megmaradt Bástához igyekeztek Szatmárra. Vitéz Miklós egy csapat székellyel Besztercze alá vonult, be is eresztették a városba, ennek nagy romlására. Kolozsvárott volt valamennyi császári harcos, a város az ő birtokukban volt; ezért Zsigmond alája vonult, néhány napig ostrom alatt tartotta, de semmit nem végezhetett, haraggal elvonult, a külvárosokat mind fölgyújtatta, maga pedig Dévába ment.

Az erdélyi sereg dereka Segesvárra igyekezett. Olyan sokat tárgyaltak, alkudoztak, hogy a legelső külvárosba bebocsátották őket. Erre nagy esküvel kötelezték magukat, hogy senkit meg nem károsítanak vagyonában, avagy testi épségében, életében, s néhány napig csakugyan csöndben és békében is voltak. Mégsem tartották meg hitüket és esküjüket, minden módon alkalmat kerestek arra, hogy valahogyan csellel bevehessék a várat. Schwartz Jakab, egy öreg tanácsos, a polgármester Goebbel András távollétében velük tartott (a polgármestert Medgyesre küldték volt Csáki Istvánhoz, hogy vele az ügyeket végleg elintézzék); sokat is beszéltek arról, mi a szándékuk a magyaroknak meg a székelyeknek a várral, de még sem tudták és akarták elhinni, mert elrejtetett szemeik elől, amíg csak utól nem érte őket a szerencsétlenség.

Úgy esett, hogy Haller Gábor bort rejtett el a várban. Mivel Haller a császár pártján állt, a magyarok azt követelték, hogy hozzák ki Haller borát a várból; szekereket is rendeltek

oda, hogy a bort elszállítsák, s mindezt azzal a céllal, hogyha a kapuk megnyílnak, a harcosok akadálytalanul betörhessenek, elfoglalják és birtokukba vegyék a várat. December 14-én a reggeli istentisztelet idején felrakták a bort a szekerekre s a külső kapuhoz szállították. Amint a szekerek a borokkal a kapuba értek, a magyarok megállították őket a kapuban, úgyhogy azt nem lehetett többé becsukni; most aztán nagy csapatokban betörték a székelyek a várba, kezdték a népet levágni. Berontottak a házakba, feltörték a boltokat, mindent, amit csak találtak, elraboltak; az embereket, apraját-nagyját, férfit-nőt, válogatás nélkül levetkőztettek; ami csak tetszett nekik, elvitték; néhány embert mezítelenül eleresztettek, úgyhogy egyesek e kemény és hideg tében csupaszon, ruhátlanul menekültek a környező, közeli falvakba. Az egész nép megremült és futott, amerre csak futhatott.

Az első rajtaütéskor két lelkész is meghalt, Jekelius Simon, Nethaus papja és Vustus Lukács Szászdálya lelkésze, akik az időben a városba menekültek. Egy derék fiatalembert, Goebbel Mihályt is levágták, sokan a város lakói közül megsebesültek, s azoknak is meg kellett halniuk, akik csak kevésbé sérültek meg. Mindenfelé csak sirást és zokogást, jajveszékelést és panaszt lehetett hallani; a rablók egymást is kifosztották, vége-hossza nem volt néhány napig a fosztogatásnak, még éjnek idején sem nyugodtak a kapzsi székelyek és magyarok. A kozákok jutottak legkésőbb a prédáláshoz, mégis ők kapták meg a legjobbat; sok kincset raboltak el a nagy templomokból, ezüst kelyheket, Szent Miklós és a 12 Apostol ornátusát, egészen ezüsből való bibliákat és szobrokat — meg se lehet becsülni, hogy mi mindent vittek el a templomokból. A katonák semmit nem hagytak kikutatlanul, a sírokat is felnyitották és kifosztották s minden helyet felástak és átkutattak, ahol azt hitték, valami el lehet rejtve. Még az emésztőgödröket se restelték átkutatni, minden gabonát és bort meg egyéb készletet elvettek az emberektől, nekik semmit sem hagytak; könyörgésüket és esdeklésüket meg sem hallgatták, egy kevés élelmet sem hagytak nekik, hogy a szegény emberek minden készlet nélkül csak hadd vesszenek éhen. Nem volt bennük irgalom vagy könyörület; boldog lehetett, aki valamit ki tudott koldulni az ellenségtől, amivel éhségében táplálja magát, vagy aki valamilyen silány ruhát kaphatott tőlük, hogy a hideg ellen védhesse testét. Nyomorúságos és szomorú helyzet volt ez, a szegény polgároknak a városban, saját házaikban és birtokaikban nem

volt semmi joguk, látniuk kellett, hogyan hivalkodik bennük nagy pompával az ellenség, míg ők maguk éhezve, fagyoskodva sínylődnek. A nemesek és magyarok a várban és a legalsó városban minden házat maguk közt osztottak szét, ők lakták a várost, azt és vele együtt mindent magukénak tartottak; a maguk nevére el is nevezték Nemesvárnak, mert az volt a szándékuk, hogy soha többet el nem hagyják és hogy mind az örökkévalóságig nem lesz többé a szászoké. Tisztviselőket és hivatalnokokat is rendeltek maguk közül, mindent kedvük szerint intéztek; Makó György lett kapitány, Egri György került a polgármester helyébe; mindent felforgattak. Mindez Csáki István parancsára történt, de a fejedelem tudta nélkül vagy akarata ellenére; a fejedelem az időtájt Dévában tartózkodott és csak neve szerint volt uralkodó, az országban mindent Csáki intézett, saját kedve szerint; mert nagy tekintélye volt a hadinép előtt, amiért minden gonosz kedvtelésüket megengedte. A székelyek 1601 december 14-től, mikor elfoglalták, 1602 júliusáig maradtak a várban. A polgárok vagyonán kívül az odamenekült nemesek javait is elrabolták, mert a fosztogatók tekintet nélkül zsákmányoltak barátaik, ellenségeik, rokonaik és ismerőseik javaiból, oktalanságukban nem is kérdeztek semmit, olyan kicsapongó és vad életet folytattak, mintha egyedül erköcselenségre, dobzódásra, ivásra teremtettek volna. Mindent feldúltak, lovaikat a legszebb házakban tartották, a legékesebb hajlékokból lóistállókat csináltak és azokat piszokkal, mocsokkal úgy beszennyezték, hogy undorító volt nézni. De hogy mégse tartassanak egészen gonoszoknak és istenteleneknek, néhányszor prédikáltattak maguknak a klastrom templomában. A szegény polgáreberek ünnepeiket és vasárnapjaikat szomorodva, nyomorúságosan, kápolnában ülték meg. A kegyes, jámbor Péter lelkésznek is el kellett távoznia, Göldner Mátyás predikáns nagynehezen még otthon maradhatott. Ruhátlanul, nyomorultan gyűltek egybe a templomban, ünnepeik gyásznappokká változtak.

Hazug hízélgéssel a tisztos városi tanácsot egy bizonyos helyre összehívták, mintha megint mindent rendbe akarnának hozni, és a tanáccsal a közjóról tárgyalni. Amikor mind együtt voltak, Csáki parancsára valamennyit ottfogták és foglyokként őrizték. Többször is kimondták rájuk az ítéletet, hogy ki fogják őket végezni, de Isten jóvoltából mégis életben maradtak. Még ellenségeik is megszánták őket és könyörögtek értük, mert ártatlanságuk még a zsarnok szívet is irgalomra indította.

Igy azután végül is szabadon bocsátották a tisztos tanácsot, tekintélyes összeg lefizetése ellenében. A polgármester urat külön őrizték Mann bíró szállásán; a királybíró Bredl György úr betegség folytán a fogságban meghalt. A többi tanácsos sem élt sokáig a fogság után, kivéve az egy Henning Istvánt, aki még 1608 december 10-én életben volt. Schaeser Bálint ur annakidején még nem volt a tanácsban.

Csáki Istvánnak a tisztos tanács váltságdíjaként 8143 forintot fizettek, meg 100 darab aranyat. Még amikor annakidején Básta jött sereggel a Szilágyságba, a fosztogatás megváltására 7000 forintot adtak volt Csákinak. A várostól Csáki 613 aranyat vett sarcul, ekkor egy mérő gabona 5 forintot ért. A szabad fosztogatást föl sem lehet becsülni, a templomi javak nélkül többre megy, mint 500,000 forint; a város javaiból több mint 3,000 forintot vittek el.

Csáki egy ízben meg is parancsolta már Palatitz Györgynek a tanácsosok fogsága idején, hogy éjtszaka végezzék ki valamennyit, de ez Csáki parancsának ellenére Isten kegyelméből megkímélte és életbenhagyta őket. Azon az éjtszakán, mondják, Csáki lelkiismeretfurdalásai miatt nem alhatott. Reggelre kelvén, midőn meghallotta, hogy a tanácsurak még életben vannak, örömmel fogadta a hírt és helyeselte, hogy nem végezték ki őket. Most a magyarok és a székelyek abban a hitben voltak, hogy a segesváriak mind éhen fognak veszni, mert minden élelmüket elszedték tőlük, Isten jóvoltából azonban a fosztogatás után is velük volt Isten áldása, úgyhogy nemcsak ők, hanem sokan a környékből is itt kaptak élelmezést.

1602. Básta György téltre, mint mondtuk, a Szilágyságba vonult Zsigmondtól való félelmében (ki is sok törökkel, tatárral és kozákkal Moldvából Erdélybe jött) vagy más okból, nem tudni; hallva, hogy Zsigmond fejedelem az országban van és azt birtokolja. Nagy Albert és Vitéz Miklós sok székellyel tartotta akkor Besztercét. Básta hajdúival olyan sebesen ment Erdélynek, Besztercére, hogy előbb látták meg, mintsem hallhattak volna róla; váratlanul rajtaütött a népen, ahol csak érte, úgyhogy az kegyetlensége elől nem tudott elmenekülni. Katonái olyan embertelen zsarnokság alatt tartottak öreget, ifjat, férfit, nőt egyaránt, úgy gyilkoltak, raboltak, gyujtogatnak, hogy leírhatatlan. Még a csecsemőket sem kímélték, az anyák karjai közül és kebléről tépték le őket, csapták a földhöz, szúrták és vágták szét keservesen; feltűzték őket a kerítésekre s mellettük ölték meg szüleiket is. A kemény télben

ugyanis nehezen lehetett elmenekülni; és gyorsabban is törtek rá az emberekre, mintsem észrevehették volna őket. Így aztán csupa mészárlás és gyilkolás volt mindenfelé. Nagy dühvel rontottak Besztercének, Felső-Voldorf mellett ütötték fel táborukat, hevesen ostromolták, lötték a várost, a fal egy részét lövéseikkel ledöntötték, s nagy erővel megrohamozták. Akik a városban voltak, szintén hősiiesen védték magukat, derekasan ellentálltak az ellenfélnek: visszaverték, úgyhogy abba kellett hagynia a rohamot. Básta hívei közül sok előkelő ember pusztult el az ostromban vagy a vár árkába veszett.

Básta végül is eltökélte magát, hogy a várost erőszakkal elfoglalja. A vár falai részben máris meg voltak rongálva, újból rohamra indultak tehát, s hamar vége lett volna szegény beszterceieknek, ha Isten csodálatos módon meg nem őrzi őket a végromlástól. Amikor odakint valamennyien már ostromra készen álltak, megjelent Básta táborában a nemes Bogáthi Menyhért, Zsigmond fejedelem követe, hogy a békéről tárgyaljon. Egyességgel és békével zárult le az ügy és ily módon a város a végső pusztulástól megmenekült. Nem volt mit remélnie sem Zsigmondtól, sem a városban levő székely csapatoktól, nem várhatott ezektől sem segítséget, sem vigaszt, ezért Isten szabadította ki a pusztulásból minden emberi elgondolás ellenére. Básta valamennyi emberével bevonult a városba és a beszterceieknek, hogy életüket és vagyonukat megtartsák, 32,000 forintot kellett neki fizetniök. Ekkor hirtelen lázongás tört ki a városban, Vitéz Miklóst a németek megölték, a többi nemesembernek meg a székelyeknek azonban jószágukkal együtt szabad elvonulást kellett volna biztosítaniok; mégis a vallónok ezeket a városon kívül teljesen kifosztották és félig ruhátlanul bocsátották tova.

Az ostrom ideje alatt az éhínség és a járvány olyan erősen dúlt a városban, hogy mintegy 13,000 ember halt meg pestisben vagy éhen; aki ugyanis a hajduk elől menekült, mind a városba jött és a környékbeli parasztok közül sokan már előbb is a városba költöztek volt. A városon belül rettentő éhínség, pestis, félelem uralkodott, meg borzadály az ellenségtől, — a városon kívülieknél saját házukban és falaik közt volt az ellenség. Aki a kard elől a városba tudott menekülni, azt az éhség és a pestis emésztette meg, akik meg a városon kívül bolyongtak, sehol sem lehettek biztonságban az ellenség elől. A bős hajduk minden rejtekhelyüket felkutatták, a tűz, melyet az erdők legmélyében raktak, hogy megdermedt és fagyos tagjai-

kat melegítsék, füstjével árulta el őket azoknak. A hajdúk a füst nyomába igyekeztek és váratlanul rátörtek szegényekre, nyomorultul agyonütöttek mindenkit, még a kisgyermekeket is. Aki a kardtól megmenekült, a fagy által veszett el. Midőn Zsigmond fejedelem meghallotta, hogy Beszterce milyen állapotban van, meg hogy Básta (akiről az hírlett, hogy meghalt) megint életre kelt és nagy sereggel az országba tört, elbocsátotta a törököket, tatárokat és kozákokat, békét kötött Bástával, átadta néki az országot; Básta jóindulattal fogadta és tisztességes kíséretet adott melléje. Majd a német császárhoz utazott és a császár méltóképp fogadta. Ilyen állhatatlan az ember szerencséje ezen a világon. Zsigmond két ízben mondott le a fejedelemségről, majd megint hozzájutott, hol fejedelem volt, hol számkivetett, de mindig megőrizte fejedelmi lelkületét; szinte állhatatosabban viselte el a sors csapásait, mint a jó napokat.

Mialatt Zsigmond fejedelem Csáki útján tovább tárgyalt Bástával a békéről, Székely Mózes arra vetemedett, hogy Bástát csapdába ejtse és a béke álarca alatt reátörjön; meg is támadta váratlanul Básta népét, de az hamar összesereglett és csatarendbe állt, hogy védje magát. Kemény csatát vívtak Fejérvárnál, majdnem megverték már a Básta seregét, de a tescheni herceg segítségére jött, megvédte a hidat, így aztán a magyarokat megfutamították; sokan odavesztek, sokan a Marosba fúltak. Székely Mózes egy Solymos nevű várba menekült, magához vette családját és házanépét, átadta a várat a töröknek és övéivel Temesvárra ment. Szelesdi Jánost, Világosvár kapitányát, aki előbb a németek pártján volt, mivel el akarta árulni a várat a töröknek, saját emberei lefejezték; de ugyanakkor ők is elpártoltak a németektől. Ez évben többhelyütt igen nagy drágaság uralkodott Erdélyben; egy köből gabona Szebenben 14 forint volt, némely helyen meg még 20 forint is. Sokan éhségükben macskákat, kutyákat, lóhúst ettek.

1603. Ez évben a szerencsétlen Erdély sok nyomorúságot és bajt szenvedett, mert éhség, pestis, lázadás és háború dúlt ismét benne és pusztította el egyre jobban és jobban a szegény országot. Székely Mózes, alacsony származású ember — az ő nyelvükön az ilyet «Lófő Nemesnek» hívják —, ifjúkorában Báthori István lengyel király alatt szolgált, mint testőr, és erejével, férfiasságával és bátorságával odáig vitte, hogy a királynál nagy tisztességhez jutott és tőle sok ajándékot nyert.

Miután ismét visszatért hazájába, napról-napra magasabbra emelkedett, úgyhogy ő lett a had vezére is a császáriak ellen a Szilágységben. Mikor az elmúlt évben Fehérvárnál elvesztette a csatát Bástával szemben, Temesvárra menekült, a törökhöz. Kitavaszkodván annyira, hogy már táborba lehetett szállni, sok törökkel, tatárral és pandúrral Erdélybe vonult. A nemesség és a székelyek zöme hozzá csatlakozott, fejedelmüké válasszották és kiáltották ki. Először is Szászvárosra mentek. Volt ott egy csapat német zsoldos, ezeket a polgárok elárulták a tatároknak, nem bocsátották be a várba őket, így a tatárok agyonüthették mindet; ezért később, midőn Bástá visszatért, fel is akasztották a város bíróját. Azután újból Fejérvárra vonultak s elfoglalták azt a németektől. Bástá, ahogy Kolozsvárott meghallotta a hirt Székely Mózes felől, Szamosujvárra indult; az ellenség üldözte, körülvette a várat, mégis el tudott belőle éjnek idején menekülni és Sennyeit hagyta hátra benne. Maga megint Kolozsvárra tért, onnan nagy sietve majdnem egészen Magyarorszáig elment, hogy seregét összegyűjtse; ugyanis elbocsátotta volt azt magától, amikor már nem tartott újabb lázadástól és háborútól. Kevesen voltak Szamosujvárnál a császári hadból s így a magyarok megverték őket. Radul vajda is segítséget küldött Bástának; Kiss Farkas, Rác János és Csonka János 700 szekérral néhány nap múlva ért a kertekbe a város mellé és igyekezett Bástához. A tatárok azonban megtámadták őket, s mivel azok látták, hogy nem tudnak helytállni, megadták magukat Székely Mózesnek. Ezután Székely Kolozsvár alá vonult, s hogy a polgárokat megijessze, felgyújtotta a külső várost. Át is adták neki azután a várost. Most a kolozsváriak megint maguk rendelkezettek: földig rombolták a jezsuiták kollégiumát, és a templomot is a földdel tették egyenlővé; kirabolták és kifosztották a klastromot és kiűzték a jezsuitákat a városból, melyért is később a város legfelsőbb birájának fejével kellett Bástának fizetniök. Kolozsvárról Székely Mózes Beszterce alá vonult, s néhány napig ostrom alatt tartotta a várost. A beszterceiek békét kötöttek vele s megadták magukat. Besztercéről Medgyesre indult, itt hamar bebocsátották a városba és békésen intézték el az ügyet. Segesvár akadályt jelentett számára, mert itt három csapat német gyalogos ült, vezetőikkel, Kappa Jánossal, Bergmann Orbánnal és Gettinger Frigyessel, ezért nem történhetett meg egyezés az új fejedelemmel, Székely Mózessel. Több ízben írást küldött nékik, jó szavakkal meg fenyegetéssel is, de semmit el

nem ért; erre közelebb vonult, két helyen táborot veretett, egyet a város alatt, Holdvilágnál, a másikat a város fölött, Weiskirchnél [Szászfejéregyháza]. Két helyütt felgyújtották a várost és kárt okoztak, a jószágot is elhajtották a város közeléből.

Június 19-én a székely ellenség lejött a város fölöttről és elhajtotta a tehéncsordát. Midőn ezt a polgárok látták, minden rend nélkül kisiettek a városból, hogy a zsákmányt az ellentől visszaszerezzék. Mikor már igen sokan kint voltak Fejéregyháza felé, a székelyek nagy tömegben rájukrontottak, megtámadták őket, a folyóvíz mellé szorították, és mintegy 60 polgárt a Hatler-híd mellett agyonütöttek. A mieink ugyanis gyalogosan nem tudtak mind elmenekülni a lovasok elől; néhányan mégis a legközelebbi erdőbe szökhettek. A holtakat a városba vitték és tisztességgel eltemették, mint akik a hazáért adták életüket. A város meggyászolta a bátor ifjak váratlan pusztulását. A mieink se voltak restek, betörték az ellenség birtokaiba, s jószágukat is elhajtották.

Raduly vajda elküldte Rác Györgyöt nagyszámú sereggel Erdélybe a császáriakhoz, akik Brassó mellett Rozsnyónál táboroztak; hozzájuk csatlakozott a három székely szék is. Ezért aztán Székely Mózes hadrakelt és odahagyta Segesvárt, azt hívén, hogyha megveri az ellenséget, minden akadály nélkül beveheti majd a várost. Imecs Mihály és Makó György még előbb az erdőn keresztül egy csapat székellyel a Barcaságba vonult; ők ketten, kapitányok voltak a hűtlenség okozói. Sok nemesember is volt velük. Rác György jól szemmel tartotta a dolgok menetét, szembefordult a székelyekkel, megtámadta őket; a székelyeket megverte, de ezek következő nap újból szerencsét próbáltak, ez azonban ismét ellenükre volt; megint csak kemény vereséget szenvedtek Rác Györgytől. Imecs Mihály és Makó György elestek a csatában, fejüket a vett győzelem jeléül Raduly vajdához küldötték; sok nemes is esett el ott.

Radul vajda Oláhországból nagyszámú csapattal személyesen jött el a császár táborába. Székely Mózes egész seregével a Barcaságba vonult. Táborát Brassónál ütötte fel. A brassaiak segítettek, embereket meg élelmet adtak néki, de vesztükre, mert Rádul seregével július 17-én este váratlanul rajtaütött Mózes táborán, nagy erővel és olyan sebesen, hogy a Mózes hivei nem készülhettek fel a védelemre, csak ütötték-vágták, aki épp eléjük került; így aztán Mózes egész tábora megfutmodott. Székely Mózes futás közben kopjával szúrták agyon,

majd levágták fejét és Brassóba vitték. Sok török is oda-veszett, Bektes basa néhányadmagával mégis megmenekült. A tatárok eszükbe véve, mi folyik körülöttük, hamar megfutamodtak, elmenekültek, de több mint 10.000 foglyot magukkal hurcoltak Erdélyből. Sok nemesember elpusztult a csatában, több mint az összes eddigiekben; ezúttal erősen megfogyatkozott a nemesség ereje. A győzelem után a brassaiak Rádul vajdának, amiért Székely Mózeset megtámadta, segítséget és élelmet küldtek, meg mintegy 20.000 forintot adtak, a többi főembert és hajdut is szépen megajándékozták.

Amikor a győzelem a segesvári németek tudomására jutott, nagyon megörültek neki. Henter Benedeket a Kálvária-hegyen karóba húzták, előbb azonban a várban a pellengér előtt kezét, mellyel a németeknek esküdött hűséget, s mert utóbb hitszegővé lett, levágták. Vidáman ment a halálba, mindenkinek nagy csodálkozására, aki látta. Midőn még az ellenség, Székely Mózes a vár alatt táborozott, semmit sem mulasztottak el Segesvárt, ami a védelemhez szükséges volt: a németek gondosan öröket állítottak mindenfelé, az ágyúkat megfelelő helyeken állították fel; a polgárok szorgosan igyekeztek azon, hogy a várost tűz-veszély ellen védjék. Ahol csak lehetett, a legkívülebb eső házakat és tetőket lerombolták, és a fák ágait a külső kertekben levágták. Az aranyművesek tornyánál, a nagy templomnál fallal erősítették meg a felső sánctot, a vargák tornyától a lakatosok tornyáig is sánctot emeltek földből meg fából. A barátok kertjében a város felé szintén megerősítették a falakat sánccal, földdel telt ládákat helyeztek rájuk, s minden sánkra gondosan öröket rendeltek ki. Kappa János éjnek idején személyesen járt körül, az alva talált öröket meztelenül kiköttette és századát szigorú fegyelem alatt tartotta. Bergmann azonban meg Gettinger nem vették komolyan a dolgukat, sok féktelenkedést engedtek meg századaikban a katonáknak. Az akkor dúló pestisben sok harcos elpusztult.

Egy izben nagy baj szakadt volna a városra. Hogy mi okból, e felől senki sem tud bizonyosat, de néhány városi polgár meggondolatlan szavakat mondott a katonákról, ezáltal abba a gyanuba került, mintha az ellenséggel tartana. Hallván ezt a német kapitányok, egybehívtak valamennyi zsoldost az alsóvárosból, a kapuk mellől és más helyekről, ahol csak a városban őrt álltak, és a város kulcsait maguknak követelték; ezeket át is adták nekik. Mindenki csodálkozott az új helyzeten, nem tudta miért történik mindez, és hogy mire vélje. A polgár-

mester, a városbíró és a tanácsosok Kappa házába mentek, kéréseikkel le akarták csillapítani, védekeztek minden gyanu ellen, de sem őt, sem a többi kapitányt az este nem tudták kiengeztelni. Az egész nép meg volt rettenve, mert az alsó városban azon az éjszakán nem álltak a katonák őrt; de a várban a polgárok egész éjjel fegyverben álltak és a piacon csatarendben. Az ellenség gyávasága és restsége, hogy ugyanis nem voltak kémjeik, volt a város szerencséje; mert nagyon is könnyen bevehette volna az alsó várost, vagy éppen felgyujthatta volna, mert örök és posztok nem voltak; csak a szegény polgároknak kellett helyállniok az örködésben. Másnapra kissé lecsillapodott a kapitányok haragja és mérge; a polgármester és a tanács ismét megbékítette őket. A német zsoldosokat megint rendelt őrhelyükre állították és ezután közös megegyezéssel intézték a város minden ügyét.

Mikor így Székely Mózes Brassónál Rádul vajda megverte, őt megölte, népét szétszélesztette, a rácok és hajduk tovább vonultak Udvarhely felé, fölégették azt és megint csak felkoncoltak mindenkit, aki elébük került; dúltak, raboltak, mindent tüzzel-vassal elpusztítottak, amiért Székely pártján voltak. Így cselekedtek minden más hitszegő székellyel is. A csiki székelyek Rádullal tartottak, segítettek néki abban, hogy testvéreiket és barátaikat kirabolja, fosztogassa; a gyermekek felkeltek a szülők ellen, a szülők a gyermekek ellen, testvérek és atyafiak kölcsönösen egymás ellen harcoltak ebben a polgárháborúban. A kegyetlen rácok és hajduk sem barátot, sem ellenséget nem kíméltek, egyre ment, hogy valaki hü maradt-e a császárhoz, vagy nem. Sarcot vetettek ki a német falvakra, sok pénzt vittek el tőlük, mégis fölégették; e mellett sok embert lemészároltak, s bizonytalán többet ártottak, mint a török, tatár. A látható ellenség ellen lehetett védekezni, de e hamis barátokkal szemben nem; sokakat ejtettek törbe, pusztítottak el, vagy nagy váltságdíjjal kellett magukat kiváltaniok. Deli Marko, egyik hajdúkapitány néhányadmagával a városba jött, majd békén el is ment megint, de néhányan az övéi közül a városban maradtak; ezek hamar nagy zenebonát csaptak volna, ha a német gyalogosok meg nem akadályozzák. Senkit el nem került a szerencsétlenség, amely mindenfelé dúlt. Sehol sem lehetett senki biztonságban, a mezőn, a falvakban, a várakban, az erdőkben, minden panasztól, jajtól hangzott. Különösképpen a szegény szász nemzetnek kellett sokat szenvednie, falvai, mezővárosai úgy tönkrementek, hogy itt-ott azt sem lehetett

felismerni, hol is állt korábban a falu. Egyik baj követte a másikat, hallatlan drágaság állt be, ebből meg járványok keletkeztek, amelyek sok ezer embert elpusztítottak.

Midőn Székely Mózes, mint előbb említettük, Rádul megverte, még néhány tatár és kozák jött segítségére, de már későn: a csata sorsa már eldőlt; ezért Dévának akartak indulni. Fejérvárnál sok német katonát megöltek, de Básta serege Dévánál megverte őket. Básta ugyanis nagy sereggel gyűlt oda, azzal a szándékkal, hogy Temesvárt vegye ostrom alá; ezt azonban nem vihette végbe. Országgyűlést hívott össze Dévára s ezen a lázadó nemeseket és székelyeket ismét kegyeibe fogadta. Majd mélyebben behatolt az országba és amit az ellenség meg hagyott, még jobban feldúlta.

1603. július 2-án a németek, akik Segesvárt tartózkodtak, a városi polgársággal és a szék embereivel Ebesfalva alá vonultak, ahol sok nemesember jobbágyaival együtt egybegyűlt; hajdúk is voltak velük. Mikor meglátták a mieinket, ellenálltak, de a mieinktől mégis vereséget szenvedtek, úgyhogy több mint 150-en elesetek, a többiek meg megfutamodtak. A mieink felgyújtották a falut és a kastélyt, erre aztán a benne levő nemesasszonyok nagy sirásban és jajveszékélésben törtek ki. Be is vették volna, de egy álhír által megijesztve — hogy t. i. megtámadják őket — valamennyien még éjjel Segesvárra visszatértek, mindenféle jószágból nagy zsákmányt hozva magukkal.

A pestis még hevesebben tombolt ekkor sokhelyütt, magában Segesvárt, mint mondják, 2000 ember pusztult el, koldus pedig mintegy 700, akiket a város költségére temettek el. Olyan nagy tömeg koldus gyűlt a városba más helyekről, hogyha este a piacon tüzet raktak, azt hihette volna az ember, hogy egy sereg vitéz táborozik ott. A kutyák igen csunyán üvöltöttek, ez a bekövetkező pestisjárvány jele volt. Sunnucs Péter, Segesvár papja meghalt a pestisben; Paulvius Simon került a helyébe.

E mellett az időtájt szörnyű éhínség is pusztított, olyan, amilyen emberemlékezet óta alig fordult elő. A jeruzsálemihez lehetne hasonlítani, de még annál is sok szempontból nagyobb volt. Ott a zsidók az ellenségtől körül voltak véve és a városba szorultak, nem mehettek ki ételért, élelemért éhségük ellen — itt azonban, akik a vidéken és a városokon kívül voltak, s szerezhettek volna maguknak élelmet, mégis épp olyan éhínséget szenvedtek, mint akiket a városokban az ellenség tartott ostrom alatt: olyan nagy hiány volt gabonában. Néhányan fűfélék gyökereiből csináltak kenyeret, azt ették, mások azonban csak

nyersen, főtlenül ették meg a gyökereket, vagy más növények gyökereit. Többhelyütt, mint Kundon is, az ablakok lantornáit ették meg, hogy nagy éhségüket csillapítsák; másutt kutyákat, macskákat, egereket és az elhullott állatokat is megették. Megint mások bogyókat meg izetlen csalánleveleket főztek egyszerűen vízbe, sózták meg s ezt egész jó ételnek tartották. Voltak, akik a borseprőbe korpát szórtak, azt ették, vagy a levágott jószág vérért főzték meg s korpát főztek hozzá; akkoriban ez jó eledelnek számított. Egyesek — nézni is undorító! — az állatokból az idétlen borjúkat és malacokat, meg a beleket, amelyek mocsoktól, ürüléktől csöpögtek, megsütötték s megették; mások a szemédombról keresték ki az elaszott csontokat, azokat sütötték meg, hogy valami erősítőhöz jussanak, amivel kiéhezett testüket felüdítsék. Ugy elepedtek, kiasztak az éhségtől, hogy sokakon éppen csak csont és bőr volt, szinte elvesztették emberi formájukat; olyan rossz színben voltak, hogy undorodni kellett tőlük; olyanok voltak, mintha már meghaltak volna, míg végül az éhségtől el is pusztultak. De még ez se volt elég, még rosszabb lett: emberevésre vetemedtek. A szülők gyermekeiket, a gyermekek szüleiket falták föl. Szörnyű éhségükben az akasztófákon és karókon kivégzett gonosztevők testét sem kimélték, hanem onnan leszaggatták és megették. A szerdahelyi szék egyik házában egy gyerekre úgy akadtak, kitépett belekkel; midőn megkérdezték az apját, ő ölte-e meg, ez azt felelte, hogy nem — a gyermek éhen veszett, ő pedig még életben lévő gyermekeivel együtt aztán megette. Egy oláh Enyed vidékén a feleségét, vagy valaki másét agyonütötte, megfőzte és megette. Egy oláh nő nem messze Szebentől a gyerekét vágta le és falta föl; meg is bűnhődött érte. Egy asszony Szamosújvárnál éhségében saját karja húsába harapott. Ilyen nyomoruságos és keserves állapotok voltak az éhínség miatt mindenütt a sokat sanyargatott Erdélyben. Egy köből gabona Segesvárt 10 magyar forintba került, Besztercén huszonnégybe, Kolozsvárott negyvenbe, egy nagy hordó bor meg éppen ötvenbe; azelőtt sohse lehetett ilyen árákról hallani, nem is jegyeztek föl hasonlókat. Spinosa Péter, egy német kapitány, egy hónapig tartózkodott csapatával Segesvárt, jámbor, derék jó ur volt, költöttek is rá 1336 magyar forintot. Cappa János Spinosa elvonulása után télen jött ide. Husvét táján Bergmäner és Gettinger is idevonultak csapataikkal. Szeptember 3-án valamennyien útrakeltek Bástához. Az általuk okozott költség egészben, élelemben meg pénzben 28.000 forint volt, azonkívül, amit az

egyed házigazdák költöttek vendégeikre; ez jó lelkiismerettel és esküvel megerősített bejelentésük szerint még 5000 forintot tett ki. Az állatok is sokan elhulltak ebben az esztendőben. Göbbel András polgármester pestisben halt meg.

Róth Pál urat másokkal együtt a német császárhoz követésbe küldték, de csak sok pénzt költöttek, nem tudtak a németnél sok jót elérni. Oka ennek az erdélyi lázadás volt.

1604. Ez esztendő május 2-án éjszaka nagy földrengés támadt, a bekövetkezendő lázongás és háborúság jeleképp. Básta vallónokat, akik azelőtt ismeretlenek voltak Erdélyben, meg francia lovasokat szállásolt be sokfelé a városokba, helységekre, falvakba, ezáltal az emberek úgy elszegényedtek élelemben, pénzben, hogy néhányan, amikor már nem volt mit adniok, az embertelen vallonok előli félelmükben öngyilkosokká lettek. Kapzsiságukat nem lehetett kielégíteni. Ha az ember mindent odaadott nekik, még sem volt elég, még mindig sokkal tartozott; minél többet adott nekik, annál többet követeltek. Ha valaki sokat adott, az éppen arra ösztökélte őket, hogy még többet követeljenek. Éjjel-nappal dobzódva, dőzsölve, kicsapongások közt éltek, a mi istentiszteletünket kicsúfolták, a szegény lelkészeknek sokat kellett tőlük elszenvedni. Egyre ment előttük, hogy ki becsületes ember, ki becsutelen, ki előkelő vagy alacsony származású, senkinek se volt előttük becsülete, tekintet nélkül mindenkit árulónak tartottak.

Január 21-én Gert Gáspár egy csapat vallonnal beszállásolta magát Segesvárt. Nem voltak többen, mint 55-en s augusztusig ott tartózkodtak; e rövid idő alatt 32.000 forintot költöttek rájuk. Salamon kapitány Báldon volt csapatával, rájuk 31.141 forintot költöttek. Hersel Ferenc Kézden embereivel együtt 38.561 forintba került a helységnek. A francia kékcsapatra a mieink összesen 15.766 forintot költöttek. Hersel hadnagya Kézden csak magát Benne falut készpénzben, borban, húsban, mintegy 7735 forinttal sarcolta meg, a gabonát és zabot nem is számítva. Erked 10.000 forint sarcot fizetett. E számok alapján elgondolható, hogy mit kellett másoknak fizetniök. A mi városaink is fizettek a székünkön kívüli területekre is. A Köhalom-szék területén megszállt csapatoknak máshol kellett volna sarcot venniök, mint a mi városaink népén; a mi székünk területén kívül lakó szegény népnek pedig szintén kellett fizetnie a vallónoknak és a francia lovasoknak, akik a mi városunkban és a szék területén tartózkodtak. Ebből aztán folyt, hogy mind olyan nyomorba kerültek, amelyből alig lehetett kikászó-

lódni, és olyan adósságterhet vettek magukra, amelyet még unokáik sem fognak megfizethetni. A vallónok olyan fajta, hogy ha egy országot el akarsz pusztítani meg tönkretenni, ne küldj oda mást, csak vallonokat. Egyetlen esztendőben úgy ki fogják azt szipolyozni, hogy nem is lesz már tüzre-vasra szűkség, hogy egészen elpusztuljon. Még sem tudták a vallonok az erdélyi zsákmányt magukkal vinni. Ez időtájt egy hordó új bor ára 100 forint volt, egy pinté meg 20 forint, óborból ugyanannyi 132, ill. 28 forint; egy köből gabonáé 5 forint; egy köből zabé 3 forint.

Nagy járvány pusztított ez esztendőben a lovak közt. Sok jó és értékes paripa hullott el, egész hirtelen, s nem használt semmi, amivel megmenthették volna őket a kórtól. Egyesek úgy tartottak meg mégis néhányat közülük, hogy 3 napig nem adtak nekik inni, hagyták, hogy szomjazzanak; ezzel a módszerrel utóbb mégis sokat meg tudtak menteni.

Básta György kivonult az országból. Írásban kijelentette, hogy Husztot akarja átvenni — a császár ugyanis ezt a várat és Máramarost néki ajándékozta —, s hogy senki se gyanakodjék, azt állította, hogy 15 napon belül megint az országban lesz. De mindmáig nem tért vissza; a nagy kincset, amelyet Erdélyben szerzett, mintegy 3 tonna aranyat, Velencébe küldte.

A császári biztosok: Krausenek Pál, Hoffmann György és Imhoff Károly kormányozták ekkor Erdélyt.

Látva mindnyájan a vallonok és a többi zsoldos garázdálkodását, a rendek a biztosokhoz fordultak, azzal a kéréssel, hogy helyezzenek át néhány csapatot az országból más helyre, hogy így Erdély kevesebb kárt szenvedjen. A biztosok erre azt felelték, hogy sajnálnák a másik népet; szeretnének segíteni az országon, de nem tudják, hogyan tehetnék; a csapatokat ugyanis csak úgy lehetne elvitetni, ha kifizetnék őket. Mivel nekik pénzük nincsen és sok zsolddal adósok, az ország segítse ki őket pénzzel, hogy a zsoldosokat kifizethessék és így ezek elvonulhassanak. Elzálogosítottak tehát és átírtak minden tizedbevételt, az ország sóbányáit és minden jövedelmét; így tekintélyes összeg pénzt hoztak össze. Mindenki jól tudta, mire megy ki az egész; de mivel semmi lehetőség és mód nem volt arra, hogy a zsoldosoktól megszabaduljanak, a nemességnek és a szászoknak egyaránt tehetségükön felül bele kellett menniök a dologba, és a király számlájára hatalmas pénzüsszeget felvenniök. Csak a szászok mintegy 100.000 forintot adtak. Segesvár 9000 forinttal járult hozzá, ezért a biztosok a városnak

és a széknek a tizedjövedelmeket és 7% kamatot is ígértek évente, amíg csak az összeget vissza nem fizették — verba sunt! Mikor immár összehozták a biztosok a pénzt, kifizették a zsoldos hadat, kivitték az országból és aztán Magyarországra vonultak.

Krausenek Pál szintén nem soká késlekedett; jól megtöltve erszényét, elhagyta Erdélyt és Németországba ment, mert jól tudta, mi készül Magyarországon s el akarta kerülni a háborúságot. Hoffman György és Imhoff Károly az országban maradtak, de bizony jobb lett volna, ha Krausenekkel szintén eltávoznak, mert ők is okai voltak a bekövetkező szerencsétlenségnek. Midőn észrevették, hogy Magyarországon és Erdélyben újólag mi készül, Kolozsvárról Szebenbe tértek. Nem segítettek nekünk, de nem is engedték, hogy a magunk javát nézzük, így nagy nyomorúságba, szegénységbe, pusztulásra jutottunk. Ez évben Schaeser Bálint úr volt a polgármester; rá Gert Gáspár és a vallónok igen haragudtak, sokszor halállal is fenyegették, de Isten segítette, s nem hagyta el az övéit. Ez esztendőben sok csodás jel adatott, több ízben ézengés; néha [éjtszaka] oly világos volt az ég, mint nappal, máskor meg vérvörös; egy ízben éjféltájban két sereget láttak egymással hadakozni. Nem sokkal ezután Magyarország felkelt királya [császár] ellen, letették trónjáról és fejedelmet választottak, a nemes és nagy hatalmú Bocskay István urat. Balgiosa [Belgiojoso] János, Magyarország és Kassa parancsnoka, üldözni kezdte a protestánsokat, elvette templomaikat s a pápistáknak adta, Bocskayt is el akarta fogatni, de ezt Isten kimentette az üldöző kezeiből és népe fejedelmévé tette, vagyonát azonban elvesztette. A vallonok, franciák és németek, Petz serege vereséget szenvedett a magyaroktól ; a nagy kincset, melyet a vallonok és franciák Erdélyből magukkal akartak vinni, most a magyar hajdúk kapták meg. Egész Magyarország fellázadt, elpártolt a német császártól és a török császárnak hódolt meg. Balgiosa Jánost kinn rekesztették Kassa várából és Kassát Bocskaynak adták át, akit most erdélyi fejedelemmé is kikiáltottak. Novemberben három reggelen át egy fekete csillag volt napkeltekor látható. Bizony szomorú jel.

1605. Gyulaffi László, hatalmas magyarországi úr, január 22-én bevette Szatmárt; a németek békén elvonulhattak. A magyarok a nagy éhínség miatt, amelyet a német helyőrségnek ott el kellett szenvednie, Tokajt is bevették.

A Szebenben tartózkodó német biztosok parancsára a székelyek 500 fekete vitézzel, akiket a szászok állítottak, összesereglettek. Vezérük Ráczy György volt. Hir szerint Szamosújvárt

kellett volna élélmezniök, hogy az élelem hiánya miatt ne essék Bocskay kezébe. Azt remélték, ha Bocskay meghallja, hogy mindenki hadrakelt, nem fogja megtámadni az országot, amely ez időben fejedelem nélkül olyan volt, mint egy juhnyáj pásztor nélkül; a biztosok félelmükben nem hagyhatták el Szeben városát. Az erdélyiek serege egy ideig nem messze Segesvártól a környező falvakban táborozott. Midőn meghallották, hogy Bocskay egy csapat hajdút küldött Erdélybe az ország megvéételére, mind hazaindultak, mert a székelyek jobban hajlottak Bocskayhoz, mint a német biztosokhoz. A nemesek és a székelyek ezután igen sok gyűlést tartottak; hamar megegyeztek, elismerték és kikiáltották Bocskayt az ország fejedelmévé. A szászokat is meghívták gyűléseikre, de ezek közül senki sem vehetett részt, mert Szeben nem akarta. Szeben ugyanis a biztosokkal tartott, akik a városban voltak és semmiképpen nem akarta elhinni, hogy a székelyek is elpártoltak a császártól. Végül mégis meggyőződött e felől; ezért aztán a szászok csöndben voltak, meg akarták várni a dolgok kimenetelét és utóbb arra a pártra állni, amelyik szerencsésebb lesz. A nemesség és a székelyek azonban nem akarták engedni, hogy a dolgok idáig jussanak, tudni akarták, egyetért-e velük a szászság vagy sem; ha nem akarnak velünk tartani, tüzzel-vassal fognak válaszolni. Így aztán félelem és reménység közt tusakodtak a szászok, ők is gyűléseket tartottak, de a dolog nem juthatott odáig, hogy az ország három nemzete megegyezzék. A szászok nem hittek a nemességnek, hogy a Bocskay ügye Magyarországon olyan jól áll, mint ahogy az előadta, s azt sem, hogy a magyarok elpártoltak a császártól, vagy hogy egy nemesember, amilyen Bocskay azelőtt volt, győzedelmeskedhessék egy ilyen hatalmas császár felett.

Bocskay is küldött ugyan leveleket a szász városokba, s nyájasan kérte támogatásukat, de nem fogadták jó szemmel; ez azután nemcsak a mi nemzetünknek, hanem az egész országnak igen nagy kárára lett. Ezáltal lettünk egymás ellenségei, noha békében és nyugalomban élhattünk volna; új háborúságokat, békétlenséget, harcot idéztek elő ezzel.

Segesvár mindig a béke útján járt; éjjel-nappal küldözte szerte követeit és leveleit, hogy mindkét oldalon megőrizhesse a békét és az egyetértést, de nem sokat ért el. Békét kerestünk és íme békétlenség és háború jött ránk. Quod mutuo non accepimus percepimus.

A nemesség és a székelyek Nádosnál meg a környező fal-

vakban gyülekeztek, hogy a szászokat erőszakkal kényszerítsék a megegyezésre; Kun Istvánt sok hajdúval Medgyesre küldték. Ez március 25-én ért oda és a várat megadásra szólitotta föl. Egyezkedni kezdtek, majd Kun Istvánt, immár mint barátot 400 hajdúval a városba bocsátották. Ez azonban rosszat forralt a vár és polgárai ellen; gonosz terveit a városi polgárok észrevén, azon igyekeztek, hogy ügyüket elősegítsék és megmarad hassanak. Rácz György nem tartott a nemességgel meg a székel yekkel, mert azelőtt életére törtek; ezért volt a császár pártján.

Volt még néhány német gyalogos az országban, ezek a medgyesi székben tartózkodtak; Rácz Györgynek meg volt azután nem messze Medgyestől egy rác csapata is. Mikor most a medgyesiek látták, hogy milyen nagy veszedelem fenyegeti őket, s hogy városuk, minden javuk és életük forog kockán, titokban követeket küldtek Rácz Györgyhez, közölték véle az egész dolgot, és őt segítségül hívták. Hamar meg is indult ez a város felé, hogy még idejében segítsen, mielőtt az az ellenség hatalmába kerülne. Midőn már Rácz György övéivel a városhoz közel volt, március 26-án a városbeliek megtámadták a hajdúkat. Erre Rácz György is beleavatkozott a dologba; akit csak lehetett, agyonütöttek. Nehányan a vár falán át szöktek meg; Kun István, a kapitány is elmenekült. Medgyes tehát megszabadult tőle e napon és azoknak, akik a városi polgárokat halállal fenyegették, sőt e fenyegetést be is váltották volna, most nekik maguknak kellett halállal lakolniok. Rácz György ott maradt embereivel Medgyesen; ezek egy hajszállal jobbak voltak az előbbieknél.

A magyarok ezt hallva, hamar összegyűjtötték egész seregüket Paratélynél, hogy a vett sérelmekért a medgyesieken bosszút álljanak. Ide gyűltek a székelyek is, Udvarhely-Székről, meg a csiki három szék; valamennyien békésen vonultak el Segesvár mellett Paratélyig. Március 27-én Balási Ferenc és Bethlen Farkas fejedelmi biztosok néhány emberükkel Segesvárra jöttek és itt Bocskay nevében bizonyos feltételekkel békét kötöttek, pecséteikkel ezt meg is erősítették; még sem lehetett állandó. Ezen a napon a segesváriak hűséget esküdtek az új fejedelemnek, de szívük szerint ezt inkább nem tették volna, mert híveknek akartak látszani a császárhoz is. Nem jó vége lett; bárhogy volt is, az évben eltévesztettük a dolgunkat, ezért aztán lakolnunk is kellett. A következő napokon a magyarok megostromolták Medgyest; a környező falvakat, kastélyokat és templomokat kirabolták, fosztogatták, pusztították, s nagy zsákmányt

szereztek állatokban meg más javakban. A kastélyokban és falvakban sokakat meg is gyilkoltak. Gúnyból papi ruhákat öltöttek magukra, hogy a papi rendet megcsúfolják. Az asszonyokat és leányokat meggyalázták, erőszakot követtek el rajtuk, féktelenkedtek, mindenfelé keservesen dúltak. Segesvár megszánta szomszédainak, atyjafianak és barátainak nyomorult állapotát, levélben kérte a kapitányokat, hogy Isten szerelméért szűnjenek meg ezeket cselekedni, ne legyenek irgalmatlanok, és ne tegyék egészen tönkre fejedelmüknek az országot. Ezzel annyit értek, hogy a kérésnek engedve, a magyarok április 6-án elvonultak. Nem mintha a várost nem vehették volna be, hanem csak a segesváriak könyörgéséért. Meg néhány kapitány fel is indult azon, hogy az istentelen zsoldosok olyan átkozottul dúltak az országban. Nem sok idő múlva Gyulaffi László egy csapat magyarországi hajdúval jött Erdélybe; a fővezért az új fejedelem, Bocskay küldötte, nem azért, hogy harcoljon, hanem hogy kormányozzon; de béke helyett békétlenséget, háborút és lázadást talált. A nemesek Gyulaffihoz sereglettek, megint összegyűltek, hogy Medgyest ostromolják, mert ellenségük, Rácz György még ott tartózkodott. A segesvári érdemes tanács ezt az újabb riadalmat is szívesen lecsillapította volna, s mindenféle utat-módot keresett, hogy a magyarokat és székeleyeket lecsendesítse; kérte is őket, de nem ért el semmit. Május, 2-án néhány hajdú Berethalomra jött és egy pár állatot elhajtott, embereket is elfogott, más javakat is elrabolt; néhány embert meg agyonlőttek. Petki János, a székeleyek fővezére Székelykeresztúrnál táborozott az övéivel. Mikor mind együtt voltak, együttesen Gyulaffihoz vonultak.

Oláhországból is jöttek új segélycsapatok a császár segítségére; kozákok és oláhok — áldatlan népség, de jó katonák — s Medgyesre vonultak. Erdély így két részre szakadt, az egyik a császárhoz ragaszkodott, a másik az új fejedelemhez, Bocskay Istvánhoz. A császári vezér, Rácz György, aki sokat tapasztalt, öreg harcos volt, de hitszegő és ravasz, embereivel pár hónapig Medgyesen tartózkodott, s ott minden készletet felélt, úgyhogy a szegény polgároknak nem igen maradt. Május 3-án az a hír jött Magyarországról, hogy Bocskay Bástával nagy csatát vívott és a császáriakat megverte. Ennélfogva az erdélyi magyarok új kedvre, bátorságra derültek, a császáriak bizalma pedig egy kissé megingott ügyükben, de az ellenkezőjét állították. A szegény szászok félelem és remény közt vergődtek, utóbb azonban a félelem vett erőt rajtuk, mert a császártól nem várhattak segít-

séget. A császári biztosok Szebenben tartózkodtak, de nem tudtak jó tanácsot adni. A szebeni urak május 15-én követséget küldtek Gyulaffi Lászlóhoz, aki Ebesfalvánál táborozott, hogy vele egyességre jussanak, azonban akkor a dolog nem jutott odáig. Így hát a szebenieknek dolgukvégezetlen kellett visszatérniök; talán mégis jó végét láthatták volna az ügynek, ha Rác György nem zavarja meg a tárgyalás menetét. Míg Gyulaffi László Ebesfalvánál táborozott, a hajdúk szerte szállingóztak, körös-körül mindent kifosztottak, feldúltak, sem a szászok javait, sem a nemesemberekét, akik a fejedelem alattvalói voltak, nem kímélték; igen zsarnokoskodtak. Rác György féktelenkedésüknek, rablásaiknak és fosztogatósaiknak szeretett volna határt szabni; ezért felkészült és Medgyesből május 18-án este csöndesen kivonult, városi polgárokat is vive magával. Aztán nagy sebesen nekiindult, hogy május 19-én, Krisztus mennybemenetelének napján megtámadhassa Gyulaffi táborát. Kora reggel szerencsésen és észrevétlenül oda is ért a magyar táborhoz, s hirtelen rátámadt, amikor még majd mindenki mélyen aludt. Bár a magyarok egy ideig feltartóztatták a kozákokat, mégis futásra kényszerültek; mielőtt még csatarendbe állhattak volna, már meg is verték őket. Maga Gyulaffi nehezen menekült meg; a kapitányok és vezetők is lovon futottak meg. A szegény gyalogosokat majd mind levágták. A kozákok az ágyúhoz siettek, ezt meg is szerezték és vele nagy károkat okoztak az ellenek; így azon a napon nagyszerű győzelmet arattak és derekas részt szereztek a zsákmányból. Azután ismét Medgyesre tértek. Néhány segesvári is tartózkodott Medgyesen, akik a csatában is résztvettek, ez azonban városunk romlására lett. Mert Rác György ugyan győzött akkor, de nem tudta a győzelmet és dicsőséget kihasználni, semmit sem ért vele, csak még nagyobb háborút indított meg. Azt beszéltek akkor, hogy 1–2 órával azelőtt, hogy a Gyulaffi táborát a kozákok megtámadták, két farkas jött elő az erdő mélyéből a tábor irányába, és olyan csunyán üvöltött a Gyulaffi-tábor felé, hogy mindenki elcsodálkozott rajta. A magyarok az elszenvedett csúfságot és kárt nem akarták tűrni, újból gyülekeztek Új-Székelynél, onnan portyáztak a szászok környező falvaiba, elpusztítottak és feldúltak ott mindent. Egy ízben Dánfaluba [Dandorf] jutottak, s ott nagy összeg pénzt követeltek. Mivel az ottaniaknak nem volt ennyiük, megrohmozták a kastélyt, de a parasztok ágyúval visszakergették őket, úgyhogy sok magyar holtan maradt ott, vagy megsebesült. Így a parasztok megvédték a kastélyt.

Noha Balási Ferenc és Bethlen Farkas Bocskay nevében békét kötött az erdélyiekkel, városunk mégis nagy veszélyben volt, mert a magyar tábor nem messze a várostól állt; tárgyalásokba is bocsátkoztak egymással. Egyik nap a magyarok a várostól kezeseket követeltek, és maguk is ígérték, hogy ilyeneket a városba küldenek; a százak testületéből Stamp Mihályt és Holzapfel Pétert küldötték ki, a magyarok közül pedig Bethlen Farkasnak és Lippai Andrásnak kellett volna bejönnie. A magyarok közben hajdúikat a város mögé, a Bayer-utca irányába rendelték. Észrevéve ezt Bethlen Farkas, visszamaradt; a mieink azonban már olyan messze kint voltak, hogy vissza nem térhettek. Lippai is szívesen visszafordult volna, de polgáraink megragadták és bevitték a várba. Csapatostul jöttek most a

hajdúk, lengő zászlókkal, a Bayer utcán át behatoltak a városba és mindenütt följuytották azt. A Hümmberg nevű hegyen nagy lovascsapat állott, azzal a szándékkal, hogy a füst leple alatt egész a városig hatoljon, vagy ha a polgárok a keletkezett tüzekhez futnának, azokra törjenek rá. Vállalkozásuk azonban nem sikerült: a tornyokról erősen lőttek rájuk, úgyhogy hátrálniok kellett. A polgárok a városban is sokakat agyonütöttek vagy lelőttek a gyalogosok közül, ezeknek is hátrálniok kellett; az Alsóváros azonban egész a piacig teljességgel elégett, szintúgy a Burger-utca, meg a Malom-utca is. A tüzet meg lehetett volna fékezni, de az ellenség esetleges csapdája miatt nem merészkedtünk nagyon messze ki. Május 26-án tehát a békekötés örve alatt az egész várost és minden majorságot a váron kívül fölégettek. Ekkor aztán közelebb vonultak a magyarok a várhoz, Segesvár határában ütöttek már tábor; nagy károkat okoztak a terményekben. Újból békéről kezdtek tárgyaim, mindkét oldalról kezeseket állítottak; majd a magyarok ismét elvonultak Új-Székelyig. Észre lehetett azonban venni csalárd szándékukat, ezért hiábavaló is volt az egyezkedés. Megint csak a vár elé, a «Bauerngrund»-ra vonultak, és ott verték föl táborukat. Újólág tárgyalások indultak meg, de a polgárok egyenlensége miatt nem vezethettek eredményre. A polgárok ugyanis jobban hajlottak a németekhez, mint a magyarokhoz, melyet is a magyarok jól tudtak; ezért a várost teljes elpusztítással fenyegették. A városban egyrészt Rác Györgytől és a császáriaktól féltek, másrészt a magyaroktól, akik a város előtt táboroztak; mindenkép félelemben éltek. Megegyeztek abban, hogy egyik pártot sem engedik a városba, sem a magyarokat, sem a császáriakat, amelyik be akarna hatolni, annak teljes erejükkel ellen-

állnak, s lőnek rá. A magyarok ezt a határozatot elfogadták, helyeselték és nem is követelték, hogy őket a városba engedjék, egyedül azt, hogy velük tartsunk. Jól is ment volna a dolog, ha néhány féktelen, önfejű és makacs városi polgár nem zavarta volna meg. Ezek vakmerőségükben a Székelyföldre lovagoltak ki: csatáoztak a magyarokkal, egy oláh embert meg is sebesítettek; a városi felsőbbség tudta nélkül éjnek idején Medgyesre lovagoltak, Rácz Györgyhöz, néhány német katonát hoztak magukkal és ezeket a várban helyeztették el. Minderről a magyarok jól tudtak, ezért minden egyezkedés hiábavaló lett; haragra gerjedtek és végromlással fenyegették a várost.

Igy azután a város nagy félelemben élt, ezért Medgyesre küldött Rácz Györgyhöz és tőle kért segítséget. Ő azonban nem akart jönni, sőt a követeket durván fogadta és akasztófával fenyegette, de utóbb mégis békén hazabocsátotta. Ezért később hat szép paripával tisztelte meg Segesvár. Végül a királybíró urat küldötték hozzá, hogy ez birja rá, jöjjön a városba; Rácz György ezt meg is ígerte. Azt hittük, ő fogja megváltani Izraelt, de csak nádszál volt, amiben bizakodtunk, s az is keményen megszurta kezünket, úgy hogy soká nem is fog begyógyulni.

Junius 5-én a németek feladták Szamosújvárt a magyaroknak.

Junius 6-án éjfél tájban, amikor pedig a napnak már le kellett volna nyugodnia, napkeltétől napnyugatig az egész ég vörösvörös volt, egy tűzben égett, úgy hogy a pirtól a Küküllő vize vérpirosnak látszott. Ugyanaz nap estéjén nem sokkal a láthatár fölött észak és nyugat közt egészen fényes, nagy, világos csillagok voltak láthatók, ragyogók, mint a hajnalcsillag. A legnyugatibb már kisebb volt és nem olyan fényes, mint a legfelső, hamarabb is tűnt le; a felső még a hajnalcsillagnál is fényesebbnek látszott, tovább is tündöklött, mint a másik. Ez is bizonyos jelzése volt az eljövendőknek.

11-én Rácz György embereivel Medgyesből kivonult, Segesvárra indult és első éjtszakára Börgendorfbán vert tábort, ide hozták néki az élelmet is. A magyarok rá merészeltek törni, de semmit nem érhettek el, mert Rácz igen ravasz volt — ravaszága jobban segítette a harcban, mint ereje, bár csapata sem volt megvetendő. Ugy állította be, mintha nem akarna a városban megszállni, hanem az ellenséggel szemben a mezőn akarna táborozni; valójában csak alkalmat keresett arra, hogy magát a városba csempéssze. Nem bízott ugyanis egészen a segesváriakban, attól tartott, hogyha ismernék szándékát,

nem bocsátanak be; ezért néhányadmagával a várba jött, mintha megint ki akarna aztán lovagolni, hogy kényelmes táborhelyet keressen magának és táborát a városon kívül verje fel. Mikor már néhány emberével a városban volt, úgy találta, hogy alkalmasabb szállás esik benne, mint a mezőn, az ellenséggel szemben, és hogy biztosabb a városban bor és kenyér mellett, mint odakint. Ezért június 14-én egész seregét behozta és az alsó városban vett velük szállást. Hamar kiderült, milyen derék legények: a teli hordó borokat, melyek a város pincéiben még itt-ott akadtak, hamar maguknak követelték, a polgárokat asszonyaikkal együtt elfogták, nyilvánosan kirabolták, s kedvük szerint csufooltak velük. Viselkedésük inkább ellenséges volt, mintsem baráti. Hitükkel fogadták és esküvel erősítették meg, hogy senkit meg nem károsítanak vagyonában, javaiban, életében vagy testi épségében, de ez csak hazugság volt: minden rejtekhelyet, ahol azt hitték, van valami, át meg átkutattak, néhány helyiséget erőszakkal is feltörték, amit találtak, mind elvitték. A gabonavermekből igen sok gabonát erővel elraboltak. Szinte állati módon dőzsöltek, dobozódtak és kicsapongások között éltek. Néhány napig az alsó városban volt szállásuk; aztán előbb a német katonák, majd néhány nap múlva az oláhok, rácok, kozákok — egy pár magyar is — a várba jöttek, úgyhogy azután már mind a várban laktak. Ekkor lett csak igazán áldatlan világ, a szegény polgároknak mindent el kellett tűniök, sem a városban, sem a saját házaikban nem volt semmi joguk, még életük sem volt biztonságban; éjjelnappal nyakukon volt az ellenség, akitől jobban félhettek, mint a másiktól a kapuk előtt.

A magyarok és székelyek a vár elé vonultak, addig ingerelték ellenfelüket, míg az kijött, de visszaüzettettek táborukba. Jun. 17-én ismét a vár elé nyomultak, s akik a várban voltak, kimentek elébük. Csatározta egymással, néhány magyar elesett; Valon Andrást, egy rác kapitányt agyonlőttek, ezt aztán a városba hozták és hadi szokás szerint a kórházban temették el. Rácz György az övéivel nem merészkedhetett el messze a várostól, az ellenség meg az ágyuk miatt nem jöhetett közel. Békéről tárgyaltak hát, s mindkét részről kezeseket állítottak. Bethlen Farkas június 3-án jött a városba, becsülettel fogadták és a császári parancsnokok látták vendégül; majd békén elvonulhatott. A közkatonák azonban jobban áhitották a háborút, mint a békeséget, mert mással nem törődtek, csak a zsákmánnyal.

Szeben meg a többi német város urai követeket küldtek Gyulaffi táborába, hogy békét kössenek. Meg is egyeztek, mégpedig úgy, hogy Rácz György az övével Segesvárról békén elvonuljon, s Oláhországba menjen. A magyarok nem tartottak hűtlenségtől, ezért július 6-án haza is vonultak, ki-ki a maga helyére. Mikor ez megtörtént, Rácz György is felkészült, hogy a megegyezés szerint övével kivonuljon Segesvárból. Úgy intézkedett minden felől, hogy a következő nap, azaz hétfőn fogja a várost elhagyni. Brankovics János aznap, azaz vasárnap este ért Oláhországból Segesvárra, és azt a hirt hozta, hogy Rácz György semmiképp ki ne vonuljon csapatával, mert Radul vajda rövid idő múlva egész seregével segítségére jön. Ebben aztán megnyugodtak a zsoldosok és a megkötött egyezés ellenére tovább is Segesvárt maradtak. Jul. 7-én azt híresztelték a városban szerte, hogy Bocskay vereséget szenvedett; ennek nagyon megörültek, minden tűzifegyverükből örömet lőttek, és szokásuk szerint az örömlövések után dőzsölni kezdtek. De bizony ez rövid öröm volt. Július 9-én Glaintz Jánost, Fogaras kapitányát és a hadnagyot saját emberei megölték, a várat megátadták Gyulaffinak. Rácz György csapatot küldött oda, hogy a várat ismét elfoglalja, de még a közelébe se mehettek, mert Gyulaffi már nagy haddal állt oda. Így hát a rácok Segesváron elitták Fogarast. A fogarasi kapitány ugyanis több ízben üzent embereinek, akik Segesvárt voltak, hogy jöjjenek haza, de ezek nem szívesen váltak meg a boroshordótól.

A rácok és oláhok egy ízben kitortek a Székelyföldre, de rossz fogadtatásban részesültek; sokan közülük elestek, sokakat elfogtak, Csonka János pedig a székelyekhez csatlakozott.

Látva a magyarok, hogy Rácz György becsapta őket és hogy ígérete ellenére nem vonult ki Segesvárról, ismét összehívták seregüket, lovasok, gyalogok, mindenki hadra kelt és sok törököt, tatárt is hoztak magukkal. Simeon vajda Moldvából nagy sereggel jött a magyarok segítségére. Augusztus 1-én Segesvár alá vonultak és az előbbi helyen ütötték fel táborukat. Szerte portyáztak, a város sok jószágát elhajtották, és sok embert megöltek.

Augusztus 6-án az ellenség közelebb jött táborával, a Steiny-en tulra; ágyuikat felvonták a Kränzberg nevű hegyre és a kórház meg a Küküllő hidja előtt sáncokat emeltek. Előbb erősen lőtték a várost; 3–4 napon belül több mint 500 golyó hullott rá, ezek közül sok 20–25 fontot is nyomott. Azelőtt a városban sok gonoszat mondtak a tatárokról, törökökről,

de a polgárok tréfának tartották, míg csak saját szemükkel meg nem győződtek szörnyű erejükről. Az ostrom kezdetekor Rácz György minden épületet a városon kívül, a majorságokat, kerteket, csűröket, melyeket az ellen eddig még meghagyott, felgyújtatott. A székelyek mély sáncárkot ástak a kórháztól a Küküllő hídjáig, sok székely rejtőzött el benne. A városbeliek kitortek, kiűzték őket a sáncból, sokukat levágták; kevesen menekülhettek volna, ha a kozákok gyorsabban kelnek át a vízen, hogy elvegyék a székelyektől a révet.

Az egész tábor a székelyek segítségére sietett, de a tornyokból ágyúval visszaűzték őket, így keveset tudtak segíteni. Egyik nap az ellenség nagy erővel, kegyetlenül nekiment a legfelső sáncnak, zászlóit is magával hozta, különösen a törökök. Sikertelenül néhányszor zászlót kitűzött a hegyre, de a legfelső sáncbeliek kitortek és visszaűzték őket. A tornyokból sokat agyonlőttek közülük és sokakat megsebesítettek. Gyakran karddal szálltak ki egymás ellen, úgy csatároztak, de ezzel igen keveset végeztek, nem számítva, amit a polgárok lövéseikkel értek el.

A sok lövésben, melyet az ellenség a városra irányított, nem pusztult el csak 3 ember, az épületekben azonban sok kár esett. A cipészek tornyától a lakatosokéig majdnem az egész falat ellőtték, mely leginkább védte a várost.

Megint mindkét fél békéről kezdett tárgyalni. Hamarosan meg is kötötték volna, ha a német katonák nem akadékoskodnak folyton. De ha ezek nem egyeztek volna meg, fejükbe került volna: minden úgy volt már elrendezve, hogyha nem hajlanának a békére, valamennyiüket le fogják vágni; erre városi polgárok már ki is voltak rendelve. A németek tudomást szereztek erről, és mert tul gyöngék voltak, hogy egyedül ellenszegülhessenek, bele mentek a dologba; így aztán megkötötték a békét. Már előbb is megköthették volna, ha az új fejedelem nem késik oly soká bevonulásával. A németeket ugyanis nem lehetett meggyőzni afelől, hogy Bocskay még életben van. Mikor azonban hallották, hogy Medgyesen tartózkodik, hamarosan meg egyeztek.

Szeptember 2-án Gelephus Albertet, a hajdúk egy kapitányát, aki lengyel ember volt, Rácz György felbujtására a zsoldosok megölték, mert az néhány oláht, akik a fegyverszünet alatt a magyar táborból átjöttek ismerőseikhez a városba, felkoncoltatott volt.

Ugyanezen a napon a béke ügyében a zsoldosok minden fajtájából néhányszor Medgyesre, Bocskayhoz küldöttek; ez

tisztességgel fogadta, meg is ajándékozta őket, a békét velük megerősítette, és azután a követeket ismét békességben hazabocsátotta.

Hogy immár a béke a két párt közt Isten segítségével így megkötetett, Rácz György népével, azaz a rácokkal, kozákokkal és oláhokkal Segesvárból szeptember 9-én kivonult Medgyesre, Bocskay fejedelemhez, a német csapatok meg Besztercére. A fejedelem fegyveres kíséretet adott melléjük, mégsem térhettek hazájukba: Lengyelországban mind elestek. Ott kapták meg méltó jutalmukat, melyet Erdélyben érdemeltek ki. Boldog és örömteljes nap volt ez, amelyet az Ur hozott fel ránk, méltán vagyunk ezért a magasságos Istennek örök hálával adósai. Mert igen nagy veszedelemből és bajból mentett ki bennünket, hiszen nem csak a városon kívül volt ellenségünk, hanem a városban magában, saját házainkban, és ez elől még sokkal kevésbé voltunk biztonságban, mint a másik elől. Egy falatnyi kenyeret sem ehattunk biztonságban. Pincéink, szekrényeink, kenyérünk és borunk, minden élelmiszerünk az ő hatalmában volt, a szegény polgároknak fájdalommal és hallgatva kellett kárukat szemlélniük. Ha az Isten nem áldja meg gyümölcse a fákat a város közelében, hogy a szegény emberek a fegyverek nyugvása napján mégis valamihez juthassanak, éhen kellett volna veszniök. A jobbmódú polgárokat a zsoldosok folyton üldözték, nem voltak előlük biztonságban; sokat csak szegénysége védett meg. A felsőbbiséget is csak alig tisztelték. Egyszóval keserves és nyomorult világ volt abban az időben.

Ezek után a fejedelem Medgyesre országgyűlést hívott össze, ezen újjólág fejedelemmé választották és kiáltották ki, s ünnepélyesen a szokott mód szerint be is iktatták méltóságába. Az ország hűséget esküdött néki, a fejedelem viszont az országnak hittelt megfogadta, hogy minden rendet és nemzetet régi jogaiban, szabadságaiban meghagy. Miután így az erdélyi ügyek elrendeződtek, Simeon vajdát nagy tisztelettel hazabocsátotta seregével együtt Moldvába, a tatárokat és törököket is eleresztette, maga pedig ismét Magyarországra indult, Kasára, ahol azidőben székelt.

Erdélybe Rákóczi Zsigmondot küldötte kormányzóul, aki idős és jámbor úr volt; ez jó rendben tartotta az országot és nem tűrte a katonák féktelenségét.

November 15-én szép világos éjtszaka, úgy látszott, mintha csillageső hullt volna; előbb a legnagyobb s legfényesebb csil-

lagok hulltak alá az égből, utóbb válogatás nélkül a kisebbek meg a nagyok, nagy számban. Mielőtt földet értek volna, kihúnytak.

A jámbor és istenfélő fejedelem azon igyekezett, hogy minden oldalról békét és nyugalmat biztosítson a megszorított Magyarországnak és Erdélynek. A két császárt, a német Rudolfot és a török Mahometet is ki akarta egymással békíteni. Az istenfélő fejedelem ugyanis jól látta, hogy végül is mi következik az ilyen háborúból. El is rendezett volna mindent, ha Isten hosszabb életet enged neki. Vagy mi nem érdemeltük őt meg, vagy a gonosz világ nem tűrhette a jámbor fejedelmet.

Rácz György néhány erdélyi nemest a maga pártjára hajtott, nevezetesen Bedő Istvánt, akit Segesvárt elfogtak, majd ismét szabadon bocsátottak. Azon mesterkedett, hogy Erdélyt újból idegen uralom alá hajtja; ezt megtudva Rákóczi Zsigmond, fogolyként vitette Kővárra. Kattai [Kátai] Mihály, magyarországi kancellár megétette Bocskayt, fejedelmét, urát és jóltevőjét, aki őt oly magas polcra juttatta; ennek következtében a fejedelem december 19-én meghalt. A kancellárt elfogták és a fejedelem halála után ennek inasai apróra szaggatták. A fejedelem holttestét azután Erdélybe hozták és Fejérvárt temették el.

Csodálatos dolog, hogy ez a Bocskay pénteki napon született Kolozsvárt s pénteki napon kellett szentjóni kastélyából szöknie, hogy életét megmentse; pénteken adta meg magát néki Kassa, ugyancsak pénteken Szatmár és Tokaj. Minden nagyszerű győzelmét pénteki napon aratta, minden csodálatos tettét pénteken vitte véghez, pénteken kiáltották ki Magyarország és Erdély fejedelmévé, pénteken hódolt meg néki Segesvár, és pénteken fejezte be életét is; nehéz megmondani, hogy a pénteki nap szerencsés, vagy szerencsétlen volt-e a számára. A régi római császárokhoz: Juliushoz, Augustushoz, Trajanushoz és másokhoz lehetne ezt a fejedelmet hasonlítani, sőt ha tovább élhetett volna, bizonyos mértékben Nagy Konstantinhoz is. Sic fuit in fatis:

Botskaius patriam justis dum vindicat armis
Alma quies patriae, religioque redit.

Ipsa dies quandoque parens, quandoque noverca est.